

Сердюк Лілія Миколаївна,
доцент кафедри теорії та історії
держави і права Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ ЛЮДИНИ

Принагідно відзначити, що поняття «свобода та особиста недоторканність», яке використовується в ч. 1 ст. 29 Конституції України («кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність»), передбачає свободу у вузькому юридичному сенсі: не свободу загалом і в цілому, що розкривається в сукупності особистих, політичних та інших конституційних свобод, а свободу фізичного або психічного примусу (фізична і духовна недоторканність), свободу дій і прийняття рішень, можливість розпоряджатися собою і не перебувати під контролем, свободу людини на свій розсуд переміщатися в просторі (свобода переміщення) [1].

Історично право на свободу з відповідними судовими гарантіями в конституційному та міжнародному праві походить із Великої Британії. Право на особисту свободу та відповідне право не бути підданим свавільному арешту та затриманню вперше було закріплене у Великій Хартії вольностей 1215 року: «ніяка вільна людина не може бути взята та ув'язнена <...> тільки <...> відповідно до закону країни». Відповідні положення були закріплені у перших писаних конституціях [2, с.4].

Свобода фізичної особи – особисте немайнове благо. Замах на свободу передбачає насильницьку заборону особі залишати визначене місце або позбавлення особи можливості це зробити самостійно. Забороняються будь-які форми фізичного чи психічного тиску на фізичну особу, втягування її до вживання спиртних напоїв, наркотичних та психотропних засобів, вчинення інших дій, що порушують право на свободу (ст. 288 Цивільного Кодексу України).

Законом передбачена кримінальна відповідальність за злочини проти свободи людини. До злочинів, об'єктом яких є свобода фізичної особи, відносяться: незаконне позбавлення волі чи викрадення людини, захоплення заручників, підміна дитини, торгівля людьми чи інша незаконна угода про передачу людини, експлуатація дітей, незаконне поміщення в психіатричний заклад.

Позбавлення волі є незаконним у випадку, коли таке діяння вчиняється не у відповідності з Конституцією, законами України, а також діючими міжнародними договорами. Законом установлена процедура арешту, затримання людини, поміщення її в місця позбавлення волі. Обов'язковою умовою таких дій є їхня суворовідповідність вимогам закону [3, с.191].

Право на свободу включає в себе такі елементи:

- свобода від свавільного арешту та затримання;
- позбавлення волі тільки «на підставі закону»;
- право бути повідомленим про причини арешту;
- право на судовий контроль за арештом та затриманням;
- право та реальна можливість оспорити законність арешту і затримання;
- право на компенсацію за незаконний арешт і затримання.

Як слушно зауважує С. Шевчук, хоча вказані права й мають процесуальний характер, вони все ж таки розглядаються з погляду конституційного права як матеріальні права конституційного рівня [4, с. 180].

Особиста недоторканність є одним з фундаментальних і невідчужуваних особистих прав людини, яке закріплено міжнародним співтовариством у ст. 3 Загальної декларації прав людини 1948 р., ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р., ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (ратифікована Україною 17 липня 1997 року, яка набрала чинності для України 11 вересня 1997 року) та інших загальноновизнаних міжнародних документах.

Фізична особа має право на особисту недоторканність. Ця особа не може бути піддана катуванню, жорсткому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню. Надання фізичній особі права на особисту недоторканність не випадково віднесено до прав, що забезпечують природне існування фізичної особи. Фізична недоторканність – це поняття частково ідентичне поняттю «здоров'я», що є більш широким. Кримінальним кодексом передбачена відповідальність за злочини проти життя і здоров'я, об'єктивною стороною яких є катування, жорстоке чи нелюдське поводження, що принижує честь і гідність людини. Саме ж покарання передбачене Кримінальним кодексом як примусовий захід, який застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і не має на меті заподіяння фізичних страждань або приниження людської гідності.

Жорстоке й аморальне поводження фізичної особи відносно іншої людини, котра знаходиться в безпомічному стані, також може бути підставою як для кримінальної, так і цивільно-правової відповідальності. При цьому під жорстоким поводженням варто розуміти фізичний вплив у виді нанесення побоїв, заподіяння фізичного болю, мучень (наприклад, тривале позбавлення людини їжі, води, тепла, тримання у шкідливих для здоров'я умовах або інші насильницькі дії). Аморальне поводження з людиною – це поводження, що суперечить загальноприйнятим нормам, хоча не обов'язково є кримінально-карним. Жорстоке поводження завжди є аморальним, і таким, що принижує людську гідність [3].

На думку О. Кушніренка та Т. Слінько, право на свободу не тільки створює умови, необхідні для всебічного задоволення потреб особи, а й забезпечує демократичний розвиток суспільства. Право на свободу – це мож-

ливість людини здійснювати будь-які правомірні дії. Свобода особи поширюється на її життя, здоров'я, честь, гідність. Ніхто не має права погрозами або силою примушувати людину до будь-яких дій, особливо протизаконних, піддавати її катуванню, обшуку чи завдавати шкоди здоров'ю. Людина сама може розпоряджатися власною долею, обирати свій життєвий шлях [5].

Право людини та громадянина на свободу стає реальністю за наявності відповідних юридичних гарантій. До них слід віднести кримінально-правову заборону будь-яких зворотних дій громадян і посадових осіб. Обмеження цієї свободи допускається тільки на основі закону та в законних формах, усі заходи примусу мають бути під судовим контролем.

Важливою гарантією свободи є судовий порядок арешту, тримання під вартою. Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правничою допомогою захисника (ч. 4 ст. 29 Конституції України).

Нормами Основного Закону Української держави суду надано право приймати рішення про арешт людини або тримання її під вартою. За радянського минулого таким повноваженням наділявся прокурор.

Принагідно відзначити, що дотепер у деяких країнах світу такі важливі питання вирішує не суд, а прокурор. Значення судової гарантії, як відзначають О. Кушніренко та Т. Слінько, полягає в тому, що вона (мається на увазі судова гарантія) закріплює неприпустимість арештів громадян у принципі, встановлює їх винятковий порядок (наприклад, у разі нагальної необхідності запобігти злочину чи його припинити).

У разі нагальної необхідності запобігти злочину чи його перепинити, уповноважені на те законом органи можуть застосовувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом 72 годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом 72 годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою (ч. 3 ст. 29 Конституції України).

Рівень гарантованості права на свободу та особисту недоторканність визнається показником демократизації суспільства і є важливою складовою становлення правової державності. Саме тому, виходячи зі змісту ст. 3 Конституції України, однією з засад конституційного ладу України є обов'язок держави утверджувати і забезпечувати права і свободи людини. Цей конституційний обов'язок впливає і зі змісту ч. 2 ст. 22 Основного Закону Української держави, відповідно до якої конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. Хоча суб'єкт такого гарантування прямо не визначений, системний спосіб тлумачення цієї правової норми у взаємозв'язку зі ст.ст. 1, 3 Конституції України свідчить про те, що ним є саме держава в особі Президента, Парламенту, Уряду, судових і правоохоронних органів. Це право є одним із найважливіших для людини; його вона отримує з дня народження. Особиста недоторканність дає людині можливість здійс-

нювати будь-які дії, не заборонені законом. Якщо в державі буде реалізоване це право, а також існуватимуть ефективні гарантії його захисту, це буде важливим свідченням демократизації суспільства і необхідним кроком на шляху формування правової держави.

Національне законодавство України передбачає юридичні гарантії недоторканності особи: конституційні, кримінальні, адміністративно-правові й цивільно-правові. Вони закріплені як у Конституції України, так і у відповідних законах. Так, зокрема, Кримінальний кодекс України у ст. 371 передбачає кримінальну відповідальність за завідомо незаконні затримання, привід або арешт. Затримання є незаконним, якщо воно здійснюється за відсутності вказаних у законі підстав, або з порушенням умов, які визначають порядок його здійснення. Наприклад, *незаконним є затримання* без складання протоколу або без зазначення у складеному протоколі підстав, дати затримання, пояснень затриманого тощо. *Незаконним буде взяття під варту (арешт)* як за відсутності підстав для його застосування, передбачених законом, так і у випадку порушення порядку обрання цього запобіжного заходу. Це може полягати, наприклад: у взятті під варту особи, яка вчинила злочин, за який законом не передбачено покарання у виді позбавлення волі; у відсутності постанови судді чи ухвали суду про взяття під варту. *Незаконне тримання під вартою* матиме місце у випадку порушення строків тримання під вартою, або порушення порядку продовження таких строків, а також тримання під вартою, коли відпала необхідність у запобіжному заході взагалі (наприклад, у ході досудового слідства доведена невинуватість особи у вчиненні злочину), або у застосуванні саме цього запобіжного заходу [6, с.933-934].

На жаль, затримання без вмотивованого рішення суду є правилом, а за вмотивованим рішенням суду – виключенням, хоча стаття 29 Конституції вимагає зворотного. Отже, як стверджують правозахисники, переважна більшість усіх «кримінально-процесуальних» затримань є незаконними. Однією з цілей такого затримання є можливість отримати зізнання підозрюваного у вчиненні злочину. На отриманні таких зізнань тримається вся система дізнання і слідства. Для досягнення результату використовуються одні й ті ж самі незаконні засоби, що вже стали звичними і сприймаються працівниками поліції, прокуратури та суду як норма: незареєстроване затримання, тиск щодо відмови від захисника, використання адміністративного арешту для цілей кримінального переслідування, подовження терміну затримання до 10 діб та ін. Поширеність цієї практики підтвердила і діяльність створеного в МВС у 2008 р. Управління моніторингу прав людини в діяльності МВС (УМДПЛ): помічники міністра з прав людини прийняли більше 200 заявників лише з питань незаконних затримань [7].

Використані джерела:

1. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 30 верес. 2016 р.: (ОФІЦ. ТЕКСТ). – К.: ПАЛИВОДА А. В., 2016. – 76 с.
2. Международные акты о правах человека. Сборник документов. – М.: Издательская-

група НОРМА – ИНФРА – М, 1999. – 784 с.

3. Цивільний кодекс України: Коментар. Видання друге із змінами за станом на 15 січня 2004 р. – Х.: ТОВ «Одісей», 2004. – 856 с.

4. Шевчук С. Судовийзахист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людиниуконтекстізахідноїправовоїтрадиції. – Вид. 2-е, випр., доп. – К.: Реферат, 2007. – 848 с.

5. Кушніренко О.Г., Слінько Т.М. Права і свободи людини та громадянина: Навчальний посібник. – Х.: Факт, 2001. – 440 с.

6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, А.С.К., 2002 – 1104 с.

7. Права людини в діяльності української міліції. – Харків: Права людини, 2009. – С. 48. Доступно в Інтернеті на сайті УМДПЛ <http://umdpl.info>.

Талдикін Олександр Васильович,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
та адміністрування Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИПТОВАЛЮТА: ПЕРСПЕКТИВИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ

Сьогодні, дискусійним постає питання правомірності поширення державного суверенітету на віртуальний простір. Разом з тим, віртуальність фінансів може бути загрозою для держави як територіальної економічної цілісності, бо сьогодні грошові ресурси вже не мають національної приналежності, а їх власники, самостійно обираючи зручну для них юрисдикцію, будуть переміщатися в ті країни, які надають їм найбільший сприятливий режим для розміщення капіталу, перш за все з позицій оподаткування. В цьому випадку глобалізація економічних відносин являє собою основну загрозу національній безпеці, бо не керовані національними урядами транснаціональні фінансово-кредитні інститути фактично підривають національні суверенітети [1; с. 296].

Поява електронних грошей (electronic money, e-money), електронних платіжних систем (Web-Money Transfer, Яндекс.Деньги, Pay Cash, Stormpay, Pay-Pal, Moneybookers) утворення спеціальних віртуальних фондів грошових коштів, які в меншій мірі залежать від товарного забезпечення, стирають межі між різними фінансовими інститутами окремих держав, стимулюють подальший розвиток віртуальних фінансово-економічних відносин. Наступний етап в розвитку віртуалізації фінансових відносин є закономірним результатом ще одного прояву нетократії. Він почався з появою на основі електронних грошей та платіжних систем *криптовалют*: *Augur*, *Bitcoin*, *Bitcoin Cash*, *BitShares*, *Ethereum*, та інші (більш ніж 100). Термін закріпився після публікації статті про систему біткойнів «Crypto currency», у 2011 році в журналі Forbes [2].